

حقوق مالکیت معنوی و حقوق مؤلف در ایران و کنوانسیونهای بین الملل

* محمد منقوش

کارشناس ارشد حقوق بین الملل ، دانشگاه آزاد اسلامی ، دامغان ، ایران

Email: M.manghoosh@gmail.com

نادر بردی زاده

کارشناس ارشد حقوق خصوصی ، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران شمال ، ایران

Email: Vakil.javan64@gmail.com

چکیده

در این مقاله، به مبانی فقهی و حقوقی حقوق مالکیت فکری و جایگاه حقوق مؤلف در نظام حقوقی ایران و حقوق بین الملل پرداخته می شود. در این تحقیق، با مطالعه منابع فقهی و حقوقی در می یابیم که حق مؤلف در نظام حقوقی ما باید به عنوان یک نهاد حقوقی تازه تأسیس پذیرفته شود و اگر چه می توان از تأسیسات حقوقی دیگر به صورت عام، همچون مسئولیت مدنی و جبران ضرر زیان دیده از حقوق مؤلف دفاع نمود، لکن امروزه با پذیرش نهاد حق مالکیت فکری و تصویب قوانین در این حوزه خاص، باید ضوابط حمایت از حقوق مؤلف را در چارچوب حق مالکیت فکری ترسیم کرد و در صورت لزوم حمایت‌های ویژه از حقوق مؤلفین در قانون نهادینه شود. در واقع وضع قوانین جدید درباره مالکیت فکری و پیوستن به کنوانسیون‌ها و عهدنامه‌های بین‌المللی از اصلی‌ترین اقدامات کشورها می‌باشد.

کلیدواژگان: مالکیت فکری ، حقوق مؤلف ، حقوق ایران ، کنوانسیون بین المللی.

Intellectual Property Rights and Copyright in Iran and International conventions

Mohammad manghoosh

Master of International Law, Islamic Azad University, Damghan, Iran

Email: M.manghoosh@gmail.com

Nader berdi zadeh

Master of Private Law, Islamic Azad University, Tehran North, Iran

Email: Vakil.javan64@gmail.com

Abstract

In this article, the jurisprudential and legal foundations of intellectual property rights and the rights of authors in the legal system of Iran and international law are discussed. In this study, by studying legal and juridical sources, we find that copyright in our legal system should be accepted as a newly established legal entity, although other legal entities may be generally available, such as civil liability and compensation for losses. However, today, with the admission of the intellectual property entity and the adoption of laws in this particular area, the rules of copyright protection should be drafted within the framework of the intellectual property right, and, if necessary, the special protection of the rights of authors in the law should be institutionalized. In fact, the introduction of new intellectual property laws and the adherence to international conventions and treaties is one of the main actions of countries.

Keyword : Intellectual Property, Copyright, Iranian Law, International Convention.

مقدمه

مالکیت‌های فکری در قرن حاضر، به علت رشد روز افزون تکنولوژی و ارتباط هرچه بیشتر ملتها و به هم نزدیکتر شدن فرهنگها، از اهمیت خاصی برخوردار گردیده است. در این میان آثار فرهنگی، به ویژه آثار علمی و ادبی که به صورت کتب و نوشته در اختیار مصرف کنندگان آثار علمی و ادبی قرار می‌گیرد، از اعتبار خاصی برخوردارند پیشرفت تکنولوژی به وجود آمدن شبکه های اطلاع رسانی از جمله اینترنت از یک سو باعث شده است که آخرین پدیده های علمی و ادبی هرچه سریعتر در دسترس علماء، ادبا و افراد دیگر جامعه قرار گیرد و از سوی دیگر تعرضات و تجاوزات به آثار فکری دیگران، رفته رفته افزایش یابد. تا حدی که توجه قانونگذاران کشورهای مختلف به سوی این مهم سوق داده شده است. به همین لحاظ کشورهای زیادی برای حمایت از این حقوق قوانینی را وضع نموده‌اند که البته با توجه به نزدیکتر شدن ملتها به یکدیگر قوانین داخلی نیز به تنهایی نخواستند این حقوق را از تجاوز مصون بدارند، بر همین اساس کنوانسیونهای بین المللی برای حمایت از حق مادی و معنوی مولف منعقد گردیدند تا بتوانند هرچه بیشتر از این حقوق حمایت کنند. حق مؤلف در معنای اصطلاحی امتیازی است که جامعه برای فردی که اثری را پدید آورده و قصد دارد از مزایای مادی و معنوی آن بهره‌برداری کند قایل شده و آن را به رسمیت می‌شناسد در اینجا صاحب حق همان مولف اثر است که از اختیاراتی نسبت به اثر پدید آمده خود برخوردار گردیده است. این حق دارای ماهیتی دوگانه است. سکه‌ای است که یک روی آن جنبه معنوی و روی دیگر آن جنبه مادی می‌باشد. مؤلف گاه قصد دارد از اثر خود در برابر دیگران به بهره‌برداری مادی بپردازد و گاه انگیزه او صرفاً معنوی و اخلاقی است. در ما نحن فیه حق مؤلف به مثابه ملک مؤلف است که می‌تواند وارد انواع معاملات و تجارتها شده و مورد مبادله و معاوضه و انتقال واقع شود در این مورد فقط یک استثناء وجود دارد که مؤلف حق انتساب اثر به خود را که مانند حق ابوت (پدری) اوست. هرگز نمی‌تواند به دیگری منتقل کند یا بالعکس از دیگری قبول نماید. «در جامعه اسلامی حق مؤلف دارای مفهومی کاملاً حقوقی، فقهی و اجتماعی است و بدون توجه به عناصر فوق هرگز، قابل درک یا اثبات نیست مفهوم حقوقی آن متأثر از قانون حاکم بر کشور است که آن را مورد شناسایی و حمایت قرار داده است و آن را فی نفسه موجود می‌شمارد. ولی مفهوم فقهی آن فقط در سایه شرط و قرارداد وجود پیدا می‌کند و بدون آن مورد تأیید و امضاء نیست. حق مؤلف از لحاظ اجتماعی مفهومی دو پهلو پیدا کرده است.» نکته‌ای که شایان ذکر است این است که در مشروعیت حق مؤلف بین فقهاء اتفاق نظر نیست، زیرا ملازمه بین مالیت آن نزد عرف و مشروعیت آن نزد شارع وجود ندارد و پاره‌ای از فقهای عظام برای حق مؤلف ثبوت شرعی قائل نیستند. موافقین برآنند که چون عرف این گونه حقوق را معتبر می‌شناسد، خود به خود مورد تأیید شارع نیز هست مگر خلاف آن اثبات شود. (آذری، ۱۳۶۰)

۱- کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»؛ «کپی گرفتن از این جزوه جایز نیست»؛ «کلیه حقوق محفوظ است»؛ «رایت کردن این CD جایز نیست و موجب ضمان شرعی است.» کسانی که با کتابها و جزوات و نشریات و محصولات فرهنگی در ارتباطند این جملات را بر روی آنها مشاهده نموده‌اند و شاید اولین سؤالی که به ذهنشان خطور کرده این باشد که این جملات موجد حقی برای ناشر یا مؤلف می‌شود. به هر حال، هر کس دست کم یک کتاب نوشته یا یک محصول فرهنگی تولید کرده باشد با توجه به سرمایه‌ای که در این راه خرج کرده، اعم از سرمایه‌های مادی، معنوی، فکری و اعتباری، خود را نسبت به سود حاصل از آن و تولید مجدد آن محق می‌داند. در واقع ما در این پژوهش به دنبال تشریح این قضیه هستیم که حقوق مالکیت معنوی چیست و حقوق مؤلف در حقوق ایران و کنوانسیونهای بین المللی از چه جایگاهی بهره‌مند است؟

۱-۲- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

در جهان کنونی، که رشد شتابناک آن از سده نوزدهم آغاز شد، محصول افکار، اندیشه‌ها، آراء، مطالعات و هنر پدید آورندگان بسرعت از کشوری به کشورهای دیگر انتقال می‌یابد و از زبانی به زبانهای دیگر ترجمه می‌شود. در این انتقالها، اثر به صورت

کتاب، مقاله و صورتهای دیگر چاپ و منتشر می گردد، یا به اشکال دیگر و از راه رسانه های دیگر در اختیار جامعه قرار می گیرد. در چنین جهانی دامنه حق مادی و معنوی مولف از مرزهای محدود کشورها فراتر رفته و وسعت جهانی یافته است. این پژوهش به بررسی حقوق مالکیت معنوی و حقوق مؤلفان در حقوق ایران و کنوانسیونهای بین المللی می پردازد. با بررسی تطبیقی بین این دو (حقوق ایران و کنوانسیون های بین المللی) می توان به نقایص و ابهامات قوانین موجود پی برد. (کرمانی نژاد، ۱۳۷۶)

۳-۱- سؤالیهای تحقیق

- الف (حقوق مالکیت معنوی و حق مؤلف چیست ؟
ب (مؤلفان چه جایگاهی در حقوق ایران دارند ؟
ج) مؤلفان چه جایگاهی در کنوانسیون های بین المللی دارند؟

۴-۱- اهداف تحقیق

- الف (بیان مفهوم حقوق مالکیت معنوی و حق مؤلف
ب (بیان جایگاه مؤلفان در حقوق و قوانین ایران
ج (بیان جایگاه مؤلفان در کنوانسیون های بین المللی

۵-۱- فرضیه های تحقیق

الف (حقوق مالکیت معنوی به حقوقی گفته می شود که به صاحبان آن حق بهره‌وری از فعالیت‌های فکری و ابتکاری انسان را می دهد و ارزش اقتصادی دارد ؛ همچنین حق مؤلف یکی از انواع مالکیت فکری است که به حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری گفته می شود.

- ب (ایران از جمله کشورهایی است که تابع نظام حق مؤلف و حقوق مرتبط است ؛ اما تاکنون به کنوانسیون برن نپیوسته است.
ج (حقوق مؤلف در جهان به وسیله کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری و موافقتنامه تریپس ، حفاظت می شود.

۲- مبانی نظری و ادبیات تحقیق

۲-۱- تاریخچه

۲-۱-۱- پیشینه حق معنوی مؤلف در حقوق ایران

برای بررسی پیشینه حقوق معنوی مؤلف در حقوق ایران، باید دو مرحله «فقدان قاعده حقوقی» و «تدوین قوانین» را در نظر گرفت. در بررسی مرحله اول، اگر به گذشته برگردیم، به دورانی می رسیم که هیچگونه قاعده و ضابطه مدونی درباره این حقوق در ایران وجود نداشت و صرفاً اگر اتفاقی نیز می افتاد، در حد نکوهش و ذم اخلاقی با آن برخورد می شد. بنابراین، مالکیت ادبی و هنری به معنای امروزی پدیده ای نیست که بتوان در جوامع اولیه سرزمین ایران جای پای از آن یافت. (شاهین دژ، ۱۳۸۷) البته اموری همچون نقل اقوال دیگران بدون ذکر مأخذ و انتساب اثر دیگران به خود، در گذشته وجود داشته است. برای مثال، ابوالحسن علی بن عثمان جلابی هجویری غزنوی در مقدمه کتاب خود کشف المحجوب چنین می نویسد: «دیوان شعرم، کسی بخواست و باز گرفت و اصل نسخه جز آن نبود. آن جمله را بگردانید و نام من از سر آن بیفکند و رنج من ضایع کرد - تاب الله علیه. و دیگر کتابی کردم هم از طریق تصوف، نام آن منهاج الدین. یکی از مدعیان، نام من از سر آن پاک کرد و به نزدیک عوام چنین نمود که وی کرده است.» (مرادی، ۱۳۵۲)

مؤلف کتاب مفاخرالاسلام نیز در این باره می نویسد: «سرقت افکار و اندیشه ها، چه به صورت فکر یا عین عبارت، آن هم قسمتی از مطلب در رساله یا کتابی، با تعویض مقدمه کتاب و نام گذاری آن به اسم خود یا دیگری، سابقه طولانی دارد و بیشتر در میان شعرا رایج بوده است.»

درباره مرحله دوم باید گفت: در سال ۱۳۰۹ اولین قرارداد مالکیت ادبی میان ایران و آلمان از سوی مجلس شورای ملی تأیید شد. پس از استقرار رژیم مشروطه و افزایش نشر کتاب، نیاز به قوانین حمایت کننده از مؤلفان، روز به روز بیشتر شد. در آن زمان فقط مواد ۲۴۵ تا ۲۴۸ «قانون مجازات عمومی» مصوب ۱۰ مرداد ۱۳۱۰، ناظر به حقوق مؤلفان بود که آن هم این هدف را تأمین نمی کرد. از این رو، در نیمه سال ۱۳۳۴، ۲۲ نفر از نمایندگان مجلس شورای ملی تحت تأثیر تلاش هایی برای حمایت حق مؤلف، به فکر تهیه قانون افتادند. بدین سان، طرحی مشتمل بر ۹ ماده و ۲ تبصره، تهیه و به مجلس تقدیم شد. بلافاصله، طرح مذکور به کمیسیون فرهنگ ارجاع گردید، ولی بی دفاع ماند. پس از ۲ سال فترت، در سال ۱۳۳۶ به علت فشار هنرمندان و مؤلفان، کمیسیون مأمور تهیه لایحه تألیف و ترجمه، کار خود را به پایان رساند و دولت لایحه قانونی آن را مشتمل بر ۱۶ ماده و ۳ تبصره، به مجلس سنا تسلیم نمود. در سال ۱۳۴۲، وزارت فرهنگ و هنر در صدد برآمد تا برای حمایت از هنرمندان و مؤلفان، طرحی جدید ارائه نماید. آقای محمدتقی دامغانی، مأمور نوشتن این طرح شد. در فروردین سال ۱۳۴۳، این طرح در ۹۷ ماده به چاپ رسید. در سال ۱۳۴۶، وزارت فرهنگ و هنر با دعوت از دست اندرکاران وزارت خانه، طرح «لایحه حمایت از مؤلفین، مصنفین و هنرمندان» را تهیه کرد. این لایحه در آبان ۱۳۴۷ به مجلس تقدیم شد و به پیشنهاد احمد شاملو، «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» نام گرفت و سرانجام در سوم آذر سال ۱۳۴۸ تصویب شد. (مشیریان، ۱۳۳۹)

۱-۲- تاریخچه مالکیت معنوی در جهان

نخستین بار در جهان که این حقوق به مؤلف تعلق گرفت در سال ۱۷۰۹ میلادی بود: قانون حق مؤلف کشور انگلستان، معروف به «قانون ملکه (Anne)» همچنین پس از آن در فرانسه در سال ۱۹۷۷ میلادی به فرمان لویی شانزدهم و در آمریکا ابتدا با وضع قانون محلی در سال ۱۷۸۳ شروع شد و سپس در سال ۱۷۸۹ به صورت یکی از اصول قانون اساسی متجلی گشت. (لطفی، ۱۳۴۸)

حقوق بین الملل و مالکیت معنوی تا سازمان جهانی مالکیت فکری (wipo): حمایت قانون ملی از حقوق مالکیت معنوی تا زمانی که از حمایت قراردادهای بین المللی برخوردار نباشد مفید نخواهد بود. به همین علت، در جهان تلاشهایی به عمل آمده تا این حمایت جنبه عمومی به خود بگیرد. سابقه تلاشهای بین المللی برای حمایت از حقوق مالکیت فکری و تلاشهای بین المللی برای توسعه مقررات ناظر برای حمایت از حقوق مالکیت فکری طی بیش از یک قرن گذشته عمدتاً تحت عنایت سازمان جهانی مالکیت فکری (wipo) و سازمانهای سلف آن انجام شده است. این تلاشها به تصویب تعدادی کنوانسیون و موافقتنامه انجامید که تعهدات بین المللی برای حمایت از صاحبان حقوق مالکیت فکری را وضع نموده اند. (پیشین)

۲-۲- حقوق مالکیت معنوی

عبارت «Intellectual Property Rights» به زبان انگلیسی که معادل «حقوق مالکیت فکری» در فارسی می باشد، در کتب حقوقی ما بیشتر به «حقوق مالکیت معنوی» ترجمه شده است. (امامی، ۱۳۷۱)

حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش ها و خلاقیت های فکری در زمینه های علمی، صنعتی، ادبی، و هنری. (بزرگی، ۱۳۸۲)

این قسم حقوق عمدتاً به موضوعاتی می پردازد که زاییده فکر و اندیشه انسان و مرتبط با آفرینش های ذهنی اوست. به بیان دیگر، موضوع این مالکیت ذاتاً غیرقابل لمس است. البته برخی صاحب نظران معتقدند که به جای اصطلاح مالکیت معنوی باید «مالکیت فکری» را به کار برد. (انتظاری، ۱۳۸۲ و لطیفی، ۱۳۸۱ و امامی، ۱۳۷۱)

حق معنوی، حقی است غیر مادی که قانونگذار به پدیدآورنده یک اثر فکری و هنری اعطا می نماید؛ حقی که از دوام و پیوستگی با شخصیت پدیدآورنده برخوردار است و برای او مزیت هایی را به همراه می آورد. (نقیبی، ۱۳۸۱)

قانونگذار ایران، حق معنوی را تعریف نکرده است، ولی با توجه به مواد مختلف قانون مصوب سال ۱۳۴۸ و استفاده از حقوق تطبیقی، می توان آن را چنین تعریف کرد: «حقوق معنوی، مزایایی است قانونی، غیر مادی و مربوط به شخصیت پدیدآورنده یک اثر فکری که به موجب آن، وی برای همیشه از یک دسته حقوق خاص برخوردار است.» به سبب وجود این حق، مطالعه محتوای

حق مؤلف شروع می شود. این حق از نظر حقوقی، بیان کننده رابطه ای است که اثر را به آفریننده آن مربوط می سازد. به سبب وجود همین حق، شخص پدیدآورنده از امتیازهای ویژه ای برخوردار می گردد که حتی با مرگ وی نیز آن امتیازها از بین نمی رود. این حق، ترکیب اثر را به ورثه یا قائم مقام های مؤلف متوفی - با حفظ نام وی - منتقل می سازد. (شاهین دژ ۱۳۸۷ و آیتی، ۱۳۷۵)

حقوق مالکیت فکری معمولاً به دو حوزه تقسیم می شود.

(۱) حقوق مالکیت صنعتی؛

(۲) کپی رایت^۱ و حقوق جانبی آن.

کپی رایت از نظر لغوی به معنای نسخه برداری یا حق مؤلف است و از نظر اصطلاحی به حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و علمی اطلاق می شود که می تواند طیف گسترده ای از آثار مکتوب تا آثار سمعی و بصری و آثار تجسمی و صنایع دستی و نقشه قالی و گلیم و نرم افزارهای رایانه ای را در بر بگیرد. معنای صحیح کپی رایت همان حق نشر است نه حق تألیف یا حق مؤلف. (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۵)

۳-۲- حقوق مالکیت معنوی در نظام حقوقی ایران

اگرچه قبول و پذیرش نهاد حقوق مالکیت فکری در فقه امامیه هنوز مورد بحث و بررسی می باشد، اما قواعد فقهی متعددی وجود دارد که بیانگر حمایت از این نوع حقوق در فقه امامیه است. در حقوق ایران، با توجه به وضع خاص ماهیت قانونگذاری و منابع تقنینی که اهم آنها فقه می باشد؛ ضرورتی برای پیوستن به کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری که معاهده بین المللی در خصوص حق تکثیر و حق مؤلف است، از سوی دولت ایران دیده نشده است. از طرفی مبانی حمایت از حق مؤلف در نظام حقوقی ایران با مبانی حقوق مالکیت فکری ارتباط تنگاتنگ دارد. حمایت از حق مؤلف با نهادهای حقوقی، همچون مسئولیت مدنی و جبران ضرر وارد شده به مؤلف و از طرفی بررسی فقهی مبانی حق مؤلف در آراء فقها همچون مبنای کار و منفعت از مواردی است که هر چه بیشتر، موجب به رسمیت شناختن این حق برای مؤلفین می گردد. (افتخارزاده، ۱۳۷۶)

۳-۲-۱- جایگاه مؤلف در حقوق ایران و کنوانسیون های بین المللی

۱-۱- جایگاه مؤلف در حقوق ایران

از نظر تاریخی اگر به گذشته برگردیم، به دورانی می رسیم که هیچ گونه قاعده و ضابطه مدونی در رابطه با این حقوق در ایران وجود نداشته است و صرفاً اگر اتفاقی هم می افتاد در حد نکوهش و ذم اخلاقی با آن برخورد می شد مثلاً وقتی کسی شعر یا نوشته یا اختراع دیگری را به خود منتسب می کرد او را نکوهش و تمسخر می کردند. بنابراین شکوه مؤلفان و نویسندگان ایران از نبودن قانونی که از آنها حمایت کند سابقه ای بس طولانی دارد و تاریخ ادبیات ایران پر از نمونه ها و شواهدی است که هرگاه هنرمند یا ادیبی یک اثر هنری و ادبی را به وجود می آورد و آن را نزد صاحب منصبی ارائه می داد صله و جایزه و اکرامی از جانب او می رسید و هر جا که شخصی برخلاف واقع سروده ای را به خود منتسب می کرد مورد نکوهش و ذم دیگران واقع می شد. در اینجا می توان نوعی استحقاق، در زمینه معنوی و احترام به شخصیت مؤلفان و هنرمندان را جستجو کرد. کسی که سالهای طولانی عمر خود را صرف تألیف کتابی یا خلق اثری می نماید با توجه به این حقیقت که انسان عالم و آگاه با فراگیری مطلبی، وظیفه در نشر و آموزش آن به دیگران پیدا می کند در صورتی مستحق حمایت مادی و معنوی است که اولاً: بتواند از نظر مادی خود را تأمین نماید و بتواند اندیشه و تفکر خود را در جهت تعلیم و تعلم به کار گیرد. ثانیاً: شخصیت و حیثیت اجتماعی او از تعرض مصون بماند. در گذشته مؤلف و به طور کلی پدید آورنده امتیازی بر سایرین نسبت به آثارش نداشت و حق او به عنوان مسئله ای حقوقی هرگز مورد نظر نبوده است. تصور نمی شود که مفهوم مالکیت و متعلقات آن به طریقی که در علم حقوق در مورد اشیاء و اموال مادی و غیر مادی اعمال می شود بر آثار ادبی و یا هنری اعمال شده باشد. مالکیت ادبی و هنری به

¹ Copyright

معنای امروزی پدیده‌ای نیست که در جوامع اولیه بتوان جای پای از آن یافت. همان طور که گفته شد مسئله نقل اقوال دیگران بدون ذکر مأخذ و یا انتساب اثر دیگران به خود و تحریفات دیگر در گذشته وجود داشته است. به عنوان مثال، ابوالحسن علی بن عثمان الجلابی هجویری غزنوی در مقدمه کتاب خود کشف المحجوب چنین می نویسد: «... کی نام مصنف بدان کتاب زده‌اند که مرا این حادثه اتفاق افتاد به دوباره: یکی آنکه، دیوان شعرم کسی بخواست و بازگرفت و اصل نسخه جز آن نبود، آن جمله را بگردانید و نام من از سر آن بیفکنند و رنج من ضایع کرد تاب الله علیه، و دیگر کتابی کردم هم از طریقت تصرف نام آن «مهناج الدین» یکی از مدعیان نام من از سر آن پاک کرد و به نزدیک عوام چنان نمود که وی کرده است.» (۵) و در این مورد مؤلف کتاب ارزشمند مفاخر اسلام در مقدمه جلد دوم تحت عنوان سرقت افکار و اندیشه‌ها نمونه‌هایی از تحریفات و انتسابات خلاف واقع از گذشتگان نقل کرده است. و خود نیز از این اقدامات ناشایست گله مند است ایشان می نویسد: «سرقت افکار و اندیشه‌ها چه به صورت فکر یا عین عبارت، آن هم قسمتی از مطلب در رساله یا کتابی، با تعویض مقدمه کتاب و نامگذاری آن به نام خود یا دیگری، سابقه طولانی دارد و بیشتر در میان شعرا رایج بوده است. بنابراین در این مرحله مقررات و قوانین مشخصی در این مورد وجود نداشت و در نتیجه با پیشرفت جامعه و به وجود آمدن تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی نیاز اساسی به تصویب قوانین و مقررات احساس شد. (بندرچی، ۱۳۶۷)

اولین بار در آبان ماه سال ۱۳۰۹ نخستین قرارداد مالکیت ادبی بین دولت ایران و آلمان توسط مجلس شورای ملی تأیید شد. این قرارداد که در موضوع حمایت از مخترعین و دارندگان امتیاز علائم صنعتی و تجارتي و حقوق مالکیت صنعتی و ادبی بود دولتین را ملزم به رعایت اصلی تساوی حقوق اتباع دو کشور می کرد. (ماده ۱) ماده دوم این قرارداد شرایط شکلی را بیان کرده و دولت‌های متعاقد را موظف می نماید مجازات‌های مناسب برای نقض موارد مذکور در ماده یک در کشور خود به تصویب برسانند. پس از استقرار رژیم مشروطه و افزایش نشر کتاب و روزنامه و تأسیس دیگر وسایل ارتباطی احتیاج به قوانینی که از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان و محصول فکری آنها حمایت کند روز به روز بیشتر احساس شد در آن زمان فقط مواد ۲۴۵ تا ۲۴۸ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۰ مرداد ۱۳۱۰ ناظر به حقوق مولفان بود که البته این منظور را تأمین نمی کرد. به این وضع نامطلوب، عدم توجه دولت‌ها را نیز باید اضافه کرد و شاید بتوان آن را مزید بر علت دانست، زیرا در کلیه کنفرانس‌های بین المللی که ظرف سه ربع قرن اخیر به منظور شناسایی بین المللی حقوق مؤلف تشکیل گردیده است، دولت ایران یا اصلاً نماینده نداشته و یا اگر شخصی به عنوان نماینده دولت ایران در کنفرانس شرکت کرده است عضو ناظر بوده است نه عضو مؤثر، لذا در کشوری که علائم صنعتی و تجاری قانون خاصی دارد و حتی دولت در سال ۱۳۳۷ الحاق خود را به قرارداد بین المللی حمایت مالکیت صنعتی و تجاری و کشاورزی پاریس مصوب سال ۱۸۸۳ میلادی اعلام داشته و در کشوری که برای حق سرفقلمی قانونی خاص وضع و تصویب گردیده است حق این بود که نسبت به احقاق حقوق کلیه پدیدآورندگان اعم از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان توجه بیشتری می شد، به خصوص که به موجب اصل ۳۳ قانون اساسی وقت، دولت‌ها موظف بودند لویح مورد نیاز را تهیه و به مجلس تقدیم دارند و چون تا سال ۱۳۳۴ شمسی از طرف دولت‌ها در این زمینه اقدامی نشده بود در نیمه دوم همان سال ۲۲ تن از نمایندگان مجلس شورای ملی تحت تأثیر لزوم حمایت حق مؤلف به فکر تهیه طرح قانونی افتادند و پس از چند جلسه گفتگو طرحی مشتمل بر ۹ ماده و ۲ تبصره تهیه و تقدیم مجلس شد. طرح مذکور بلافاصله به کمیسیون فرهنگ ارجاع شد ولی بی دفاع ماند. پس از دو سال فترت در سال ۱۳۳۶ به علت فشار هنرمندان و روشنفکران، کمیسیون مأمور تهیه لایحه تألیف و ترجمه، کار خود را تمام کرد و دولت لایحه قانونی آن را مشتمل بر ۱۶ ماده و ۳ تبصره به مجلس سنا تسلیم کرد. مجلس سنا لایحه عادی دولت را به کمیسیون فرهنگ فرستاد. در سال ۱۴۳۲ وزارت به فکر افتاد تا طرحی جدید برای حمایت از هنرمندان و نویسندگان به وجود آورد و آقای محمد تقی دامغانی مأمور نوشتن این طرح شد که در فروردین ۱۳۴۳ در جزوه ۳۰ صفحه‌ای به نام مالکیت ادبی و هنری در ۹۷ ماده به چاپ رسید. در سال ۱۳۴۶ وزارت فرهنگ و هنر با گردآوردن دست اندرکاران وزارتخانه، طرح لایحه حمایت از مؤلفین، مصنفین و هنرمندان را تهیه کرد. این لایحه قبل از طرح در مجلس در حزب ایران نوین مطرح شد. لایحه مزبور در آبان ۱۳۴۷ به مجلس تقدیم شد و به پیشنهاد احمد شاملو قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان

و هنرمندان نام گرفت، طرح لایحه اعتراضها را از هر سو برانگیخت. نویسندگان، ترانه سرایان، آهنگسازان، مترجمان، طراحان، نویسندگان و مطبوعات شروع به اعتراض کردند، چرا که لایحه نه مانع بود و نه جامع بالاخره لایحه در سوم آذر ۱۳۴۸ تصویب شد و در ۲۲ دی ۱۳۴۸ به دولت ابلاغ گردید که هنوز هم حاکمیت خود را حفظ کرده است. (عرب اسدی، ۱۳۷۲)

۲-۳- جایگاه مؤلف در کنوانسیون های بین المللی

پیمان های بین المللی حقوق مالکیت ادبی و هنری:

۱. قرارداد برن (۱۸۸۶ میلادی) که شاید مهم ترین این پیمان ها باشد.

۲. کنوانسیون جهانی حق مؤلف (U.C.C)؛^۱ ۳. سایر معاهدات.

کنوانسیون برن: این کنوانسیون در سال ۱۸۸۶ میلادی در برن (پایتخت سوئیس) امضا شد و در سال ۱۹۷۱ میلادی مورد بازبینی قرار گرفت. بر اساس کنوانسیون برن، اعضا باید حقوقی را در خصوص تقلید (کپی برداری) در سطح ملی اجرا کنند که اتباع دیگر کشورها نیز از آن بهره مند کردند. این کنوانسیون استانداردهای حداقل حمایت را تعریف کرده است؛ برای مثال، حقوق مربوط به آثار ادبی برای یک دوره ۵۰ ساله ارزش و اعتبار دارد. (ذحیلی و هبه، ۱۳۷۶)

حقوق بین الملل و سازمان جهانی مالکیت فکری: هر دو کنوانسیون برن و پاریس ایجاد یک دایره بین المللی را مقرر کردند. این دوایر در سال ۱۹۸۳ میلادی در یکدیگر ادغام شدند و تحت نام های مختلفی به فعالیت پرداختند. آخرین آنها سازمان جهانی مالکیت فکری (wipo) است که بر اساس کنوانسیون استکهلم (ژوئیه ۱۹۶۷) در آوریل ۱۹۷۰ به اجرا درآمد و پا به عرصه وجود نهاد. دوایر بین المللی مزبور هنوز هم برای دولت هایی که عضو اتحادیه پاریس یا برن هستند ولی به عضویت «wipo» در نیامده اند به صورت قانونی کار می کند. (wipo) در سال ۱۹۷۴ به عنوان چهارمین سازمان تخصصی سازمان ملل شناخته شد.^۲ هدف عمده سازمان جهانی مالکیت معنوی عبارت است از «حفظ و افزایش حرمت مالکیت معنوی در سراسر جهان، به منظور حمایت از توسعه صنعتی و فرهنگی از طریق ایجاد انگیزه برای فعالیت های آفرینشی و تسهیل انتقال فناوری و نشر آثار ادبی و هنری.» (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۷)

۳-۳- حق نسخه برداری و حقوق جانبی و مفهوم آنها

از حقوق مؤلفان آثار ادبی، موسیقی و هنری در نظام «کامن لا» با عنوان «کپی رایت» و در نظام حقوق رومی - ژرمنی با عنوان «حق مؤلف» یاد می شود. به طور کلی، «کپی رایت» حقی است که به منظور حمایت از آثار ادبی، داستانی، موزیکال، هنری، و سایر آثار نشأت گرفته از آفرینش فکری خود مؤلف، برقرار می گردد. اصطلاح «کپی رایت» عموماً ناظر به مهم ترین عملی است که در مورد آثار ادبی و هنری انجام می شود؛ یعنی کپی کردن یک اثر مثل کتاب، نقاشی، مجسمه، عکس و فیلم. این اقدام تنها از سوی خود مؤلف یا با اجازه او امکان پذیر است. اما اصطلاح «حق مؤلف»، ناظر به شخص آفریننده اثر ادبی و هنری است؛ یعنی خود مؤلف. «حق مؤلف» بر این جنبه تأکید دارد که مؤلف دارای حقوق خاصی در آفریده خود می باشد (مثل حق ممانعت از تکثیر اثر تحریف شده) که تنها از سوی او قابل اعمال است، در حالی که سایر حقوق، مثل حق تکثیر و کپی برداری، قابل انتقال بوده و از سوی سایر اشخاص نیز اعمال می گردد؛ مثلاً ناشر اجازه تکثیر اثر را از مؤلف اخذ نماید. (روشن، اسدی و خلیل زاده، ۱۳۹۲)

به هر حال، در موافقت نامه TRIPS از این حقوق تحت عنوان «کپی رایت» نام برده شده است. شایان ذکر است آنچه در این رابطه مورد حمایت قرار می گیرد، نحوه بیان عقاید مؤلف است نه خود عقاید. کپی رایت در حقیقت از خلاقیت در گزینش و ترتیب کلمات، نت موسیقی، رنگ ها، شکل ها و مانند آن حمایت به عمل می آورد. در کپی رایت، در واقع از شکلی که مؤلف، اثر اصلی را بدان نحو ابراز داشته در برابر کپی برداری غیرمجاز دیگران حمایت می شود. برای اینکه اثری از حمایت کپی رایت برخوردار گردد باید اصیل باشد. اصالت اثر بدین معناست که سرچشمه اثر باید خود مؤلف و کار وی باشد. البته لازم نیست که

¹ Unian copyright convention

² general agreementtariff and trad

حتماً مؤلف عقاید بدیع و جدیدی را ابراز نماید، اما شکل و نحوه ارائه ایده ها باید بدیع و تازه باشد. بنابراین، چون ملاک حمایت، نه نوآوری و جدید بودن اثر، بلکه اصالت آن است، حقوق یک پدیدآورنده مانع از آفرینش مستقلی شبیه کار اصلی از سوی دیگران نخواهد بود. البته لازم به ذکر است که کیفیت یا ارزش اثر و حتی هدف و مقصود تألیف و استفاده ای که از یک اثر به عمل می آید، ارتباطی با حمایت از آن پیدا نمی کند. بنابراین، یک اثر ادبی یا موسیقی صرف نظر از آنکه طبق نظر ما خوب تلقی شود یا بد، مورد حمایت قرار خواهد گرفت. (آموزگار، ۱۳۸۲)

حق نسخه برداری (کپی برداری) به آثار ادبی و علمی و هنری مربوط می شود، به هر شیوه یا شکلی که ارائه شوند. این آثار در صورتی مورد حمایت قرار می گیرند که اثری خلاقانه و اصیل باشند. از جمله مصادیق آثار مشمول حق نسخه برداری می توان به آثار مکتوب، از جمله کتاب و جزوه و ترجمه آنها، آثار نمایشی، آثار سمعی و بصری، آثار تجسمی، طرح ها و مدل های صنعتی، نقشه های جغرافیایی و معماری و برنامه های رایانه ای و پایگاه های اطلاعاتی اشاره کرد. (صادقی نشاط، ۱۳۷۶)

رژیم کپی رایت در موافقت نامه Trips

اصل عمومی: اصل عمومی که در ماده ۹ بند ۱ موافقت نامه Trips راجع به حقوق مؤلف برقرار شده است، اعمال مواد ۱ تا ۲۱ و ضمیمه کنوانسیون برن در سند پاریس (۱۹۷۱) می باشد. این بدان معناست که Trips برای تمامی اعضای سازمان تجارت جهانی (WTO) این تعهد را به وجود آورده است که مقررات اساسی کنوانسیون برن را مراعات نمایند، هر چند که به این کنوانسیون ملحق نشده باشند. البته با در نظر گرفتن یک استثنای مهم: ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن در حقوق معنوی. بر این اساس، اعضای موافقت نامه Trips متعهد به اعمال این ماده و حمایت از حق معنوی مؤلف نمی باشند. استثنای ماده مربوط به حقوق معنوی سبب خواهد شد که سایر مقررات در موارد دیگر کنوانسیون برن راجع به این حقوق نیز از شمول موافقت نامه Trips خارج شود؛ مثل بند ۳ ماده ۱۰ (حق مؤلف در ذکر نام او حین نقل قول از آثار وی) و بند ۲ ماده ۱۱ مکرر (تعهد به درج نام مؤلف در ترجمه یا تکثیر) که به موجب مجوز به عمل آمده است.

نتیجه گیری

ایران از جمله کشورهایی است که تابع نظام حق مؤلف و حقوق مرتبط است. در ایران مجموعه‌ای از قوانین به مقررات مربوط به حقوق مؤلف پرداخته‌اند. از جمله قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان^۱ مصوب ۱۳۴۸، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی^۲ مصوب ۱۳۵۲، قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای^۳ مصوب ۱۳۷۹ و آیین نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۸۳، قانون ثبت اختراعات، طرحهای صنعتی و علائم تجاری^۴ و مواد ۶۲، ۶۳ و ۷۴ قانون تجارت الکترونیکی^۵.

ایران از سال ۲۰۰۱ عضو سازمان جهانی مالکیت فکری است و تا به حال تعدادی از پیمان‌های مربوط به مالکیت فکری را پذیرفته‌است، ایران در سال ۱۳۸۰ به پیمان مادرید برای ثبت بین‌المللی علائم ملحق شد. ایران عضو کنوانسیون برن و هیچ یک از کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به حق تکثیر نیست و در سازمان تجارت جهانی تنها ناظر است و به موافقتنامه تریپس نپیوسته‌است به همین علت آثار پدیدآمده در ایران بوسیله افراد مقیم ایران در کشورهای دیگر مانند آمریکا محافظت نمی‌شوند. در سال ۱۳۹۳ لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به مجلس تقدیم شد که در صورت تصویب جایگزین قوانین فعلی حق تکثیر ایران خواهد شد، در این لایحه، مدت حمایت حقوق پدیدآورندگان از ۳۰ سال به ۵۰ سال افزایش یافته‌است.

همچنین در بعد جهانی نیز معاهده ژنو در مورد حق مؤلف در سال ۱۹۵۲ تأسیس و تنها در ژوئیه ۱۹۷۱ مورد اصلاح قرار گرفت. این معاهده به ابتکار یونسکو و پیگیری یک تعداد از کشورها از جمله مهم‌ترین آنها ایالات متحده آمریکا و شوروی سابق که دارای اکراه در پیوستن به معاهده برن بودند منعقد گردید. گذشته از تفاوت‌های شکلی، ساختار این معاهده مشابه معاهده برن است. از مهم‌ترین تفاوت‌های این معاهده با معاهده برن، یکی تعیین سطح حمایتی ضعیف‌تر از آنچه در معاهده برن مقرر شده و دیگری در زمینه تشریفات است. در این معاهده اصل اعطای حق مؤلف به شرط رعایت برخی تشریفات مطرح است. این معاهده، به معاهده جهانی معروف است، از آن جهت که انتظار می‌رفته تمامی کشورهای جهان بدان ملحق شوند. در معاهده حقوق معاهده‌ای، اصل برابری مؤلف خارجی با مؤلف داخلی، تشریفات و تدابیر به نفع کشورهای در حال توسعه مقرر شده است، اما حق معنوی مؤلف به سکوت برگزار شده است. این معاهده آن توفیقی را که در هنگام وضع آن انتظارش می‌رفته است، نداشته است.

^۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران.

^۲ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران.

^۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای». دبیرخانه ثبت و صدور شناسنامه نرم‌افزار.

^۴ قانون ثبت اختراعات، طرحهای صنعتی و علائم تجاری». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران.

^۵ «قانون تجارت الکترونیکی». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران.

منابع

- آموزگار، م ، ۱۳۸۲، «کپی رایت و حقوق مرتبط در موافقت نامه راجع به جنبه های تجاری حقوق مالکیت معنوی Trips»، دوفصلنامه پژوهش های حقوقی، شماره ۳، ص ۱۵۱-۱۵۳.
- آذری، ک، ۱۳۶۰، حقوق معنوی پدیدآورنده اثر، نشریه دانشکده حقوق علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۲.
- آیتی، ح، ۱۳۷۵، حقوق آفرینش های فکری با تأکید بر حقوق آفرینش های ادبی و هنری، تهران، نشر حقوقدان.
- افتخارزاده، م، ۱۳۷۶، حقوق مؤلفان، مترجمان، هنرمندان و ناشران در فقه معاصر اسلامی، چاپ اول، تهران، نشر هزاران.
- امامی، ن، ۱۳۷۱، «حقوق مالکیت فکری» مدرسه عالی شهید مطهری، فصلنامه رهنمون، شماره ۲ و ۳.
- انتظاری، ع، ۱۳۸۲، «مالکیت معنوی»، مجله بصیرت، سال دهم، شماره ۳۰ و ۳۱، ص ۳۸.
- بزرگی، و، ۱۳۸۲، «حقوق مالکیت فکری در سازمان تجارت جهانی»، مجله بررسی های بازرگانی، شماره ۱.
- بندرچی، م، ۱۳۶۷، «حقوق مصنفان و مؤلفان در ایران»، کیهان فرهنگی، سال پنجم، شماره ۹.
- جعفری لنگرودی، م، ۱۳۹۵، حقوق اموال جلد اول، گنج دانش، تهران،
- روشن، م و اسدی، ح و خلیل زاده، م، ۱۳۹۲، مبانی حمایت از مالکیت فکری با مطالعه موردی حق مؤلف، مجله دانش حقوقی، مقاله ۴، دوره ۲، شماره ۲، صفحه ۴۰-۶۰.
- ذحیلی وهبه، ۱۳۷۶، حق تألیف، نشر و توزیع، مترجم افتخارزاده، محمودرضا، مندرج در کتاب حقوق مؤلفان، هنرمندان، مترجمان و ناشران در فقه معاصر اسلامی، نشر هزاران.
- شاهین دژ، ص، ۱۳۸۷، مطالعه تطبیقی حقوق معنوی مؤلف، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)، شماره ۱۰.
- صادقی نشاط، ا، ۱۳۷۶، حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای کامپیوتری چاپ اول، سازمان برنامه و بودجه.
- عرب اسدی، م، ۱۳۷۲، حق مؤلف، نشریه پیام کتابخانه شماره ۴، سال دوم.
- کرمانی نژاد، م، ۱۳۷۶، بررسی حق مادی مؤلف در حقوق ایران و کنوانسیونهای بین المللی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق (ع)
- لطفی، ت، ۱۳۴۸، «ریشه های تاپخی تألیفی و حمایت حقوقی صنفی»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۱۲ و ۱۱۳.
- لطفی، م، ۱۳۸۱، «حقوق مالکیت معنوی»، مجله معرفت، شماره ۵۳.
- محمدزاده وادقانی، ع، ۱۳۸۷، کنوانسیون جهانی حق مؤلف، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، مقاله ۱۶، دوره ۳۸، شماره ۴.
- مرادی ن، ۱۳۵۲، حق مؤلف، نامه انجمن کتابداران ایران، شماره دوم، دوره ششم.
- مشیریان، م، ۱۳۳۹، حق مؤلف و حقوق تطبیقی، رساله دکتری، دانشگاه تهران.
- نقیبی، ا، ۱۳۸۱، «جبران خسارت به حق معنوی: مبانی فقهی و حقوقی»، فصلنامه کتاب های اسلامی، شماره ۹.